

Finlands Tärnor – ett stycke manshistoria

MAX ENGMAN

Finnes väl "Finlands Tärnor" än i Finska Kadettkorpser? Är der samma kult som förr? Har väl den finska skönheten än sin förra livvakt, sina käcka riddare? Utan tvifvel; de som ärligen gå långt bort i vida verlden att bära sina skönas färger, och om så behöfves, dö med deras namn på läpparna, lemna åt trogna väktare det dyra arfvet. Trösten er derföre unga landsmaninnor, om främmande qvinnor röfva bort er rättmätiga egendom; dessa hjertan som frångå er hafva dock åt er offrat förstlingen, sjelfva grädden, af sina känslor.

O.M. 'Några hågkomster ifrån Kadettkorpser', *Finska Kadetten 1846*

I krigsarkivet förvaras ett litet häfte med påskriften "Finland Tärnor" som innehåller en förteckning över flickor och unga kvinnor i alfabetisk ordning med karakteristiker. Ett av de intressanta dragen med häftet är att det uppges vara den tjugofemte upplagan, påbörjad 1894 och avslutad i september 1898.

Närmare efterforskningar har bringat i dagen fem motvarande förteckningar. Den äldsta är från 1835 och bär på pärmen kadetten Georg Fredrik Sundmans namn.¹ Förteckningen har dock förts av flera

¹ KrA, Kadettklubbens arkiv, PK 1008:21. Sundman inskrevs i Finska Kadettkåren 1831 vid 15 års ålder och slutade sina dagar som överste och kommandör för Feodosiska infanteriregementet år 1877.

handstilar och en del andra tecken tyder på att den är en produkt av kollektiva ansträngningar, men även så har upphovsmännen haft ett styvt arbete. Förteckningen upptar nämligen uppåt 1500 namn – det exakta antalet är svårt att avgöra p.g.a. upprepningar, överstrykningar och oklara namngivelser. I förteckningen är drygt 400 av flickorna under rubriken "anmärkningar" försedda med olika epitet och karakteristiker, ibland i diktform.

Finlands Tärnor av 1861 finns i ett litet häfte med titeln i guldtryck och uppger sig innehålla tärnor "från 8 à 9 till 25 års ålder en del till 50 år samlade och utgifne af" kadetten Theodor Gadding och upptar 1072 numererade namn.² Förteckningen är uppställd i ungefärlig alfabetisk ordning. I slutet av häftet anges för knappt två hundra av numren flickornas egenskaper, delvis med numeriska vitsord, delvis med förkortningar och tecken för vilka förklaringar saknas.

Följande förteckning är daterad 1894 och förd i ett av Weilin & Göös linjerade häften och bär den då 16-åriga kadetten Bruno Appelqvists namn.³ Förteckningen upptar i alfabetisk ordning, men utan nummer 993 namn, de flesta är försedda med angivelse om hemort och ålder samt under rubriken "Anm." någon form av epitet eller karakteristik, dylika saknas endast för omkr. en tiondedel. Jämfört med 1861 års *Finlands Tärnor* har antalet förkortningar ökat kraftigt, för en del förekommer 4–6 förkortningar, men en del karakteriseras även i klartext. Möjligheterna att karakterisera tärnorna har ytterligare utökats genom att upphöjning i potens samt kvadratrötter tagits i bruk. Häftet avslutas med en samling dikter, bl.a. "Till kamratskapet", "Minnesrunor från kasern", "Excellensens besök" m.fl.

Den följande versionen är likaså skriven i ett Weilin & Göös häfte och är från 1895. Den har synbarligen tillhört Wilhelm Alexander

² KrA PK 1008:13. Gadding (1845–1900), utexaminerades till underlöjtnant i Ryssland, men verkade från 1870-talet i Finland till sin död som överste och kommandör för Tavastehus skarpskyttebataljon. Ytterligare har Arthur Wilhelm Hasselblatt (1845–1882) skrivit sitt namn på pärmen, evt. som ägare till häftet. Han tjänade huvudsakligen i Finland och deltog i rysk-turkiska kriget före sin tidiga död som löjtnant.

³ Svenska litteratursällskapets Allmänna arkiv. Appelqvist (f. 1878) blev kornett vid Finska dragonregementet och tjänstgjorde några år som tullkassör och lärare, innan han 1906 blev subdirektör vid Föreningsbankens kontor i Tavastehus.

Thesleff.⁴ Den påminner i hög grad om 1894 års version, även om den upptar något färre namn och vissa karakteristika skiljer sig. Förkortningssystemet har här förts längre.

Den sista påträffade upplagan av *Finlands Tärnor* fördes alltså 1894–1898 och är osignerad.⁵ Den är kalligrafiskt renskriven och smyckad med elaborerade initialer samt en pärm med fana (s. 267). Numreringen sträcker sig till 723, men eftersom en del nummer lämnats oanvända i slutet av varje bokstav är det faktiska antalet drygt sexhundra. För de flesta kvinnorna anges boningsort, för över två tredjedelar födelseår och för nästan samtliga under rubriken "Karakter" en karakteristik, nu enbart i kod, till vilken en nyckel finns (se s. 277); det är delvis samma kod som använts i 1894 och 1895 års förteckningar, men annorlunda än i 1861 års. Dock förekommer en del förkortningar som inte finns i nyckeln. Också denna förteckning avslutas med en samling kadettvisor.

Förteckningarna uppvisar vissa olikheter, men de bär samma titel och likheterna är så stora att man kan tala om en serie. Man kan också urskilja en utveckling mot längre förd formalisering och fullständigare uppgifter. Det är alltså fullt möjligt att den sista påträffade förteckningen var den tjugofemte upplagan av en vid Finska kadettkåren periodiskt utkommande eller kontinuerligt uppdaterad förteckning över "Finlands tärnor".

Varför utarbetades en sådan "publikation" vid Finska Kadettkåren? Svaret kan till en del sökas i kårens särpräglade ställning i Finlands utbildningsväsen. Den var en fortsättning på Topografiska Kåren som grundades i Haapaniemi i Savolax 1812 och byggde vidare på traditionerna från den svenska militärskola som verkat på orten med några avbrott sedan 1780. Kåren utvidgades till en allmän militärskola 1816 och till kadettkår 1819 då den flyttades till Fredrikshamn.⁶

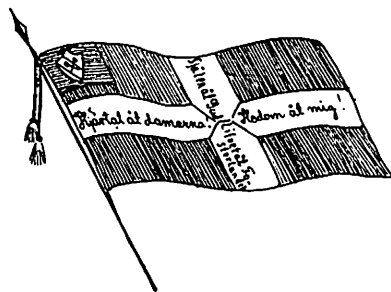
⁴ KrA PK 791. Thesleff avslutade sin kurs som primus. Han kommenderades till Livgardets grenadiärregemente till häst. Efter genomgången generalstabsakademi och stabstjänstgöring övergick han 1912 till det civila.

⁵ KrA PK 1008:25.

⁶ Beträffande kårens historia, se Karl Enckell, *Finska Kadettkåren. 1812–1887*, Fredrikshamn 1890 och id., *Finska Kadettkåren 1887–1903*, manuskript

Finlands

Tärnor.

25^e upplagan; påbörjad 1894.
Fredrikshamn i sept. 1898.

Titelsidan på *Finlands Tärnor* 1894–1989 anger kadettens prioriteter.

i KrA, PK 1251. Manuskriptet utges 1990 av J.E.O. Screen i Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet. Beträffande kårens första tider, se Keijo Elio, *Otto Kaarle von Fieandt - suomalainen upseerikouluuttaja*, *Historiallisia Tutkimuksia* 91, Helsinki 1973 och *Suomen kadettikoulun yhdenmukaistamiskausi 1821–1835*, Tampereen yliopisto, Historian laitos, monistesarja B 4, Tampere 1976.

År 1831 hade kåren 90 kadetter, ett antal som något senare utvidgades till 120, vilket under resten av seklet utgjorde dess normala "komplett", även om antalet tillfälligt höjdes på 1850-talet så att antalet kadetter nådde så högt som 142. Största delen utbildades på kronans bekostnad, även om kåren tidvis också hade betalande kadetter. Fram till 1863 antogs kadetterna enligt fädernas förtjänster, främst i militärt hänseende. Vid enahanda förtjänster gavs företräde åt adeln, som 1845 tillerkändes ett absolut företräde. År 1863 öppnades kåren "för minderåriga finska ynglingar öfver 12 års ålder af alla stånd och samhällsklasser", men fr.o.m. 1888 hade adelns o.a. ståndspersoners söner uteslutande rätt till friplatser. Söner till adelsmän och officerare utgjorde fram till de ändrade bestämmelserna 1863 över hälften (57–60%) av de intagna, åren 1846–1864 utgjorde adelssönerna hela 40%. Söner till civila tjänstemän utgjorde 37–38%. Efter 1863 ändrades sammansättningen så att adelns andel minskade kraftigt; tjänstemannasönernas höll sig på samma nivå, medan söner till "handlande och hantverkare" nådde upp till en fjärdedel (26%) på 1880- och 1890-talen.⁷

På 1830-talet kunde kadetterna tas in vid en ålder av 10–17 år, medan motsvarande åldersgränser enligt 1863 års bestämmelser var 12–21; den varierande åldern vid intagningen innebar att åldersskillnaderna mellan kadetter på samma klass var stora. Medelåldern för intagning till första allmänna klassen steg 1845–1887 från 12 till drygt 14 år, medan de utexaminerades ålder steg från knappt 18 till drygt 22 år. Kårens direktor ansåg att den höjda medelåldern berodde på att de lägre samhällsklasserna beretts tillträde till kåren, vilket även medfört svårigheter med kvaliteten på elevmaterialet.⁸ Överhuvudtaget hade kåren i slutet på seklet rekryterings svårigheter beroende bl.a. på att en mängd andra utbildnings- och karriärmöjligheter öppnade sig för ståndspersoner i Finland.

I mitten av seklet tjänade omkr. var femte vuxen finländsk adelsman i den ryska armén, men med tiden försvagades den militära tra-

⁷ Enckell, *Finska Kadettkåren. 1812–1887*, s. 36, 85–87, 90–91 och *Finska Kadettkåren 1887–1903*, ms s. 33–34.

⁸ Enckell, *Finska Kadettkåren 1812–1887*, s. 36, 86, 89–90.

ditionen inom överklassen. Kårens direktor framställde förändringen dramatiskt:

Från år 1863, då Finlands adel frivilligt afsade sig sina ståndsrättigheter och då de demokratiska åsigtorna mer och mer med tiden gjorde sig gällande, fördunklades stats-tjensternas, epåletternas, galonernas och titlarnes prestige inför guldkalven, kring hvilken nu en allt ivriga dans begynte bland s.g.s. alla samhällsklasser. Vid åsynen af de vinster, som i denna dans vunnos, af de rikedomar som ofta utan något afsevärdt arbete eller framstående bildning och förmåga samlades för enskilda personer och bolag etc., huru anspråkslös och föga inbjudande måste ej löftet vara om underlöjtnantsepåletterna, åtföljde af en lön stor 2,200 mk i året och förenadt med nödvändigheten att tillbringa lifvet i en finsk småstad, i tråk och bråk för dagens nödortf, med hopp att i lyckliga fall sluta sin bana som bataljonschef.⁹

Även om Enckell, sannolikt med en viss rätt, beklagade sig över en sjunkande standard på elevmaterialet, måste man dock allmänt taget karakterisera kadettkåren som en av Finlands elitskolor såväl i fråga om rekrytering som standard på utbildningen. Resultaten framgår inte minst av de lysande karriärer som en del av dess alumner skapade sig både inom det militära och inom det civila, såväl i Ryssland som i Finland. En betydande del av kadetterna blev senare höga civila tjänstemän och framgångsrika affärsmän.¹⁰

Eftersom de klassiska språken ännu dominerade i andra högre skolor utgjorde kadettkåren landets första realläroverk. Därutöver var dess främsta särdrag inom utbildningsväsendet i Finland att den utgjorde landets enda högre militärläroverk – som dessutom utbildade officerare huvudsakligen för en karriär utanför storfurstendömet. Dessutom var den en internatskola, en skoltyp som varit ytterst ovanlig i Finland.

Kadetterna vistades i Fredrikshamn nio månader av året, vanligen i sju år. De bodde i kårens internat och levde enligt ett av horn- och trumsignaler samt en sträng disciplin noga inrutat dagsprogram från revej kl. 6 på morgonen till tapto kl. 9.30 på kvällen. Livet var spar-

⁹ Enckell, *Finska Kadettkåren 1887–1903*, ms, s. 36. Beträffande finländska officerare i rysk tjänst, se J. E. O. Screen, *The Entry of Finnish Officers into Russian Military Service 1809–1917*, London 1976.

¹⁰ Kadetterna finns förtecknade i Hugo Schulman och Sigurd Nordenstreng, *Finska kadettkårens elever och tjänstemän. Biografiska anteckningar 1812–1912*, Helsingfors 1912 med två supplement 1922 och 1941.

Nöjena i kadettkåren var få, kvällarna tillbringades med läsläsning. Hugo Backmansson, *Teckningar ur Kadett-Lifvet*, Helsingfors 1892.

tanskt och förströelserna få, man sysselsatte sig med enkla spel och lekar, under vintrarna iordningställdes rutsch- och skridskobanor. Ibland ordnades även teaterföreställningar och baler i kadettkårens solennitetssal. Baler kunde ordnas i de små förhållandena i Fredrikshamn även om de förbjudits i Petersburg på grund av att "damer tillhörande prostitutionen" inbjudits och på grund av att de gett upphov till "obehöriga förbindelser mellan societetens unga damer och de uniformerade ynglingarna".¹¹ Kadetterna i de högre klasserna föredrog att låtsas betrakta dylika förlustelser med milt överseende.¹²

¹¹ Enckell, *Finska Kadettkåren 1887–1903*, ms kap. X. G. A. Gripenberg, *Finska kadettkåren och dess kamratskap*, SSLF 108, Helsingfors 1912, s. 23–24, 36, 46–47, 49, 141, 177, 184–185, 191–203, 236, 245–249; om undervisningen i bl.a. dans och sång, s. 125, 130–131.

¹² Bihang till *Lysmasken* 3/27.2.1870, KrA PK 1008:3.

Frånsett balerna var nöjena inte många. Ett fåtal av kadetterna kunde umgås i familjer i Fredrikshamn, de andra fick nöja sig med att inom ramen för de stränga permitteringsreglerna betrakta bönder och kreatur på marknaden eller att spatsera på stan där deras guldgaloner, röda kragar och "svensk-ryska språk", åtminstone enligt deras egen mening, satte sin prägel på småstaden.¹³

De tre, senare två, högsta specialklasserna, vilka bildade kårens högre kamratskap, hade utan officellt tillstånd, men med tyst godkännande av chefskapet inrättat det s.k. kadettkvarteret, kallat "Gumman", ute i staden där de kunde tillbringa lediga stunder. Det högre kamratskapet spelade en central roll i kårens interna liv och utövade självstyre med hjälp av egna regler, "lagen". Dess efterlevnad övervakades av kadetternas valda ledare, "de sju", som kunde utdöma t.o.m. rätt kännbara straff.¹⁴

Det föreligger inga uppgifter om att *Finlands Tärnor* uttryckligen skulle ha tillkommit inom ramen för kamratskapets verksamhet, men det förefaller troligt att förteckningarna uppgjordes på de högre klasserna. Till en del var det säkert fråga om ett tidsfördriv, en omväxling till läxläsandet, men kan också ses som ett utslag av det militära sinnelagets obsession med ordning, uppräknings och stereotypisering.¹⁵ Drivkraften var givetvis svärmeriet för de unga damerna. Synbarligen hyste kadetterna få tvivel om att svärmeriet var ömsesidigt eller som en kadettvisa nedtecknad på 1890-talet konstaterar:¹⁶

Hvad lycklig lott har en kadett
In uniform och bajonett
I allas ögon, hvart han går
Beundran blott att läsa står,

¹³ *Lysmasken* 3/24.10.1869 och 5/20.3.1870, KrA PK 1008:3. Gripenberg, s. 72, 77, 145–146, 202–204, 226–227.

¹⁴ Gripenberg, passim.

¹⁵ Jfr t.ex. Norman Dixon, *On the Psychology of Military Incompetence*, London 1976, s. 183–184 och passim. Dixons underhållande och insiktsfulla bok hör till en brittisk genre, jfr t.ex. Geoffrey Regan, *Someone Had Blundered . . . A Historical Survey of Military Incompetence*, London 1987.

¹⁶ Gripenberg, s. 292–294. Bruno Jalander, "Kadettvisor" 1893, KrA PK 1008:22.

Han hjälte är på hvarje bal.
 Då in han träder i en sal,
 Hvar tärna på sin granne ser
 Och så sin tanke uttryck ger.
 "Där är ett par kadetter!
 Hurra! Hurra!
 Min Gud, hvad den är nätter
 Ack ja! Ack ja!
 Ack om blott hit de ginge
 Hvem vet! Hvem vet!
 Den som dock dansa finge
 Med dem! Med dem!"

Om detta var riktigt kunde man med f.d. kadetten Meurman konstatera: "en général, les femmes aimant les fats".¹⁷

Vilka var då Finlands Tärnor? Ordet tärna är av ett visst intresse, i medeltidssvenskan avsåg det tjänarinna, särskilt en flicka som betjänade en kvinna av högre stånd. Senare tillkom betydelsen bröllops-tärna, men ingendera kan ha varit särskilt aktuell för Fredrikshamns-kadetterna. Ordet hade dock tydligen på 1800-talet, åtminstone bland kadetterna, en bredare användning i betydelsen flicka, synbarligen av högre stånd.¹⁸ Man kan omedelbart konstatera att tärnorna inte var lokala flickor, sådana som kadetterna normalt kunde komma i kontakt med under permissioner i Fredrikshamn. I den första förteckningen var endast 33 tärnor från staden, i den sista 20. Bland 1835 års tärnor uppgavs för 115 att deras "vistelseort" var Helsingfors, medan 60 vistades i Åbo, 54 i Björneborg, 50 i Borgå, 35 i Lovisa, 31 i Ekenäs och 30 i Viborg. Flickorna var finländska, även om 15 vistades utanför Finland (9 i Ryssland och 6 i Sverige) var det i dessa fall fråga om släkter med anknytning till Finland. Tär-

¹⁷ Otto Meurman, 'Några hägkomster från Kadettkorpsen', *Finska Kadetten* 1846, s. 162.

¹⁸ I denna mening användes det av Johan Henrik Witting om dans "... på det att jag åter måtte få linda min arm om någon tärnas smärta lif", *Minnen från Min Cadet tid* . . . , 1839 (avskrift), Svenska litteratursällskapets Allmänna arkiv. Kamratskapets handskrivna tidning *Lysmasken* 3/24.10.1869 talar om "en af de skönaste rosorna i Fredrikshamns tärnekrans" och 1/30.1.1870 om "en ung tärna, som fordom bott här", KrA PK 1008:3.

norna var i övrigt i hög grad spridda över landet, tärnor fanns i närapå samtliga av landets socknar, dock främst i dess södra delar. Jämfört med detta var 1894–1898 års tärnor starkt urbaniserade, för hela nio tiondedelar uppgavs att deras "boningsort" var en stad, en tredjedel bodde i huvudstaden.

En blick på namnen visar att det huvudsakligen var fråga om landets förnämsta ätter och släkter. I den första och sista förteckningen hörde närmare en femtedel av tärnorna till Ridderskapet och adeln, vilket ungefär motsvarar fördelningen bland kadetterna. Bland tärnorna fanns också företrädare för ämbetsmänna- och prästsläkter samt handelshus. De flesta namnen är svenska, det förekommer en del tyska och ryska namn, mest i Finland bosatta ryska släkter och synbarligen en del i Finland förlagda officersfamiljer. De finskspråkiga namnen är få också i den sista förteckningen. Även om andelen borgerliga namn ökade med tiden kan man konstatera att tärnorna huvudsakligen tillhörde ståndssamhällets övre skikt. Detta förklarar också gruppens "urbanisering". Under seklets första hälft bodde en stor del av adeln och ståndspersonerna fortfarande på landsbygden, vilket också de talrika herrgårdarna bland hemortsangivelserna bär vittne om. I slutet av seklet bodde ståndspersonerna i städerna; det blev vidare allt vanligare med skolbildning också för flickor och den kunde endast fås i städerna.

Uppgift om ålder eller födelseår finns för omkr. två tredjedelar av tärnorna i de två nyaste upplagorna. 1894 års tärnor var mellan 10 och 29 år med en medelålder om 17,7 år (typvärde 16, median 18). För *Finlands Tärnor* 1894–1898 är det svårt att veta enligt vilket utgångsår åldern bör beräknas. Om man utgår från 1896 var tärnorna mellan 9 och 27 år med en medelålder av 16,1 (typvärde 18, median 16).

Den typiska tärnan tillhörde alltså samhällets högsta skikt, hon bodde i en stad, på en herrgård, ett tjänstemannaboställe eller en prästgård. Hon var svenskspråkig och 16–18 år gammal. Hon var med andra ord bra nära en något yngre kvinnlig spegelbild av kadetterna på de högre klasserna. Dessutom var hon, liksom kadetterna, ogift. Detta var ett så viktigt kriterium på en tärna att anteckningar om förlovning eller giftermål införts i förteckningarna, en del gifta har t.o.m. strukits över.

Dessa upplysningar är tillräckliga för att ge en uppfattning om förteckningarnas funktion. Kadetterna förtecknade inte vilka flickor som helst, de var heller inte enbart ute för att fälla uppskattande eller kritiska omdömen om Finlands kvinnliga ståndsmissiga ungdom. Finlands Tärnor var, åtminstone delvis, en förteckning över tänkbara giftermålsparter, en inventering av vad storfurstendömet hade att bjuda av möjliga officershustrur. I dylika termer beskrevs den även av Meurman i hans minnen från kadettkåren:

För dem som ej varit kadetter är nödvändigt tillägga, att Finlands Tärnor var en förteckning på alla de unga fruntimmer, om hvilka vi kunde få kunskap. Samlingen var ganska betydlig; försedd med kolumner för hvarjehanda upplysande noter kunde den vara en förträfflig handledning för epouseurer. Den var föremål för den ömmaste omvårdnad, och ett fält för kalligrafiska öfningar.¹⁹

Kretsen av epousabla var inte alltför stor, som synes bedömde kadetterna under 1800-talet själva att den omfattade ett knappt tusental flickor, vilket i och för sig var närmare tiofalt antalet kadetter. Med tanke på hur liten storfurstendömet elit var, är det inte överraskande att samma släktnamn förekommer såväl bland kadetter som bland tärnor. De som förde förteckningarna skrev alltså ibland om sina egna och kurskamraternas släktingar, kanske t.o.m. systrar eller kusiner. En del av upplysningarna måste också ha härrört från kadetternas familjeumgänge, medan andra säkerligen insamlats under permissiöerna. Detta innebär också att det fanns en viss kollektiv kontroll över uppgifterna och omdömena.

Också kadetternas släkt- och bekantskapskrets var emellertid begränsad; för majoriteten av tärnorna i de tidigare upplagorna saknas karakteristik, ibland också förnamn. En del tärnor var kända endast enligt hörsägen, vilket framkommer t.ex. då 1835 års *Finlands Tärnor* om Antoinette Aminoff konstaterar "lär se mycket bra ut" och om systrarna Boje från Jakobstad "Påstås vara vackra".

Å andra sidan förekommer i förteckningarna några för samtid och eftervärld välkända personer, vilket ger en möjlighet att ställa kadet-

¹⁹ Meurman, s. 162. Jfr Kaarlo Wirilander, *Herrskapsfolk. Ståndspersoner i Finland 1721–1870*, Stockholm 1982, s. 212.

ternas omdömen mot andras. Augusta Lundahl från Tammerfors, en av Finlands första kvinnliga författare, vän till Runeberg och Atterbom, får 1835 det korrekta omdömet "Ett lärdt fruntimmer". I 1894 års *Finlands Tärnor* fick den då 18-åriga Aino Achté, som året innan givit sin första offentliga konsert och samma år avreste till en lysande karriär vid operan i Paris, omdömet "sjunger bra, kvick i vändn. ntt liten mun". Ödet fogade så att operasångerskan blev gift med en av kårens dåvarande kadetter, den blivande generalmajoren och landshövdingen Bruno Jalander (kadett 1889–1895), dock först i bådars andra gifte 1919. Landshövdingensdottern, hovfröken Aurora Stjernvall (Karamsin, 1808–1902) hörde till storfurstendömet erkända skönheter och avlockade författaren till 1835 års *Finlands Tärnor* en liten dikt:

Ack så oändligt skön, som Du skall vara
Sådan vill mitt minne dig gerna bevara

För kadetterna återstod snart endast minnet, ty den sköna gifte sig följande år med hovjägmästaren Paul Demidov.

Inom den lilla krets som kom ifråga var det väl oundvikligt att förekomsten av *Finlands Tärnor* skulle bli känd också bland de bedömda. Man gjorde synbarligen heller inga större ansträngningar för att dölja sysselsättningen. Meurman nämnde förteckningen i tryck i kadetternas kalender 1846. Likaså såg sig den blivande skyddskårsgeneralen Paul von Gerich obehindrad att avslöja dess existens i ett brev 1894 som även belyser dess tillkomst:

Kan du gissa hvad jag fått för ett treffligt göra? Jo jag läser korrektur på ett arbete som heter "Finlands tärnor"! Där finnas namn i hundradetal och hvart namn har små "nota caraterisica". Olyckan vill att jag blifvit vald att korrigerera alla dumheter de skrivit då som det påstås jag känner så mycket folk. Det är minsann en kristeliös kompost. Du, Greta, Alice, Elin L etc äro alla upptagna där, men om er står det bara smickrande.²⁰

von Gerich hade även valts till redaktör för kamratskapets handskrivna tidning, vilket han gav sig ut för att betrakta som lätt omilitä-

²⁰ von Gerich t. Olga Ahnger 25.1.1894, kopia förmedlad till författaren av arkivchef Kaj Duncker, Helsingfors. Tärnornas namn skrivs i det följande på samma sätt som i *Finlands Tärnor*.

riskt: "Aldrig trodde jag att jag skulle slå mig på att författa noveller och annan dylik smörja. Roligt kan det ju nog vara så länge det har nyhetens behag." Det är oklart om de båda redaktörssysslorna ofta var förenade, men brevet, liksom Meurmans omnämning, visar klart att *Finlands Tärnor* tillkom i en kollektiv process. Det väcker frågan om huruvida de bevarade exemplaren var de enda av sin upplaga. Fanns det en för de högre klasserna gemensam *Finlands Tärnor* som konsulterades före permissioner och kompletterades efter dem? Eller fanns det ett huvudexemplar, av vilket kadetterna gjorde personliga avskrifter för närmare begrundande. På det senare tyder Meurmans omtalande av "kalligrafiska öfningar", förekomsten av flera handstilar i 1835 års upplaga och två namn på 1861 års, liksom även de tre bevarade nästan samtida upplagorna från 1890-talet och att von Gerichs namn inte förekommer i någon av dem, även om han bör ha redigerat en. Förekomsten av dikterna i slutet tyder också att det kan ha varit fråga om personliga exemplar, ett slags föregångare till senare tiders reservofficerskursers kurspublikationer.

Vilka egenskaper fäste kadetterna sig då vid hos blomman av landets kvinnliga ungdom? En uppfattning ger förkortningslistan i 1894–1898 års förteckning som alltså visar de i detta skede standardiserade omdömen som var så vanliga att de förkortades (s. 277). Som synes är det huvudsakligen utseende och egenskaper som kommenteras, men t.ex. i 1835 års *Finlands Tärnor* beaktas också vad som kunde kallas ståndsmässighet. Louise Bark från Borgå har överstruktits med kommentaren "En bläckslagar dotter", om Carolina Carlsson från Tavastehus konstateras "af oäkta härkomst". Ett annat slags kritik framkommer i omdömena om Aurore Falck, "mycket liten, men har förloradt sitt goda ryckte", om en av systrarna Herzen, "Den som en gång Jungfru var ej någonsin mera Jungfru blifver". En likartad kritik framkom då Elsa Palmroth 1895 betecknades som "traviata" (senare överstruket), medan Eva Silén enligt 1894–1898 års *Finlands Tärnor* synbarligen levde alltför livat: "vistas för det mesta på 'epis'".

Åldern uppmärksammas både genom direkta angivelser av ålder eller födelseår och i 1835 års *Finlands Tärnor* genom noteringar för framtiden såsom "en blifvande skönhet", om bl.a. Amalia Andersin

Tecknans betydelse

bl - blond
 bhg - behaglig
 blb - blåögad
 db - danbar bra
 dg - ---gäma
 z - stel
 ege - egenlär
 ff - fiffig
 fim = förtjust i militäret
 f - fot
 brt - brunett
 fg - fattig
 g - gullig
 gbr - gardsben
 gl - glad
 gbt - gards bröst
 gg - stygg
 ga - gar an
 gn = ganska nått
 hug = hussig

fr - fula tänder
 ig - nöbbig
 kk - kokett
 kbt - kobent
 kn - knubbig
 l - ful
 lt - ljuslett
 lg - lång
 ll - lillgammal
 lfg - liflig
 ll - håll
 iv - narv
 mm - dum
 musk - musikalist
 mt - mökelt
 mu - mera mager
 mk - militär hatue
 ms = finnes (pengar)
 n - nått
 nns - stor nuna (uniskt)

n-unt - närsynt
 pm - pratam
 pg - präktig
 rbi - rödbutig
 rlg - religiös
 rr - torr
 sjb - sjunger bra
 skr - skranglig
 sklg - sjuklig
 stf - stora fötter
 sbu - ser bra ut
 td - kött
 tg - treflig
 v - vacker
 vä - vackert hår
 vö - vackra ögon
 säd - säcklar
 s - blir bra gumma
 s - utseendet alltagligt
 vo = välvärd
 r = rik
 stö - stora ögon

Förkortningslista för *Finlands Tärnor* 1894-1898

och Edla Carlstedt, "läfvande" om Charlotte Hultman, "en blifvande gratie" om Engla Wegelius eller "växande skönhet" om Nadeshda Kiseleff. Äldre damer avhyvlas skoningslöst: Antoinette Calonius som "mera ålderstigen", Caroline Ekestubbe som "ancienne", medan Frederique Funke betecknas som "19 år sedan 1820". Eva och Sophie Jansson från Björneborg betecknas som "30 år, giftsjuk" respektive "gammal Madonna". Flickorna Hagström från Ekenäs avfärdas som "utlevade gamla Inventarier", flickorna Helenius från Esbo som "gamla inventarier", flickorna Haack från Tavastehus som "utlevade djefvlar", flickorna Carpelan från Lojo som "gamla skåp", medan flickorna Hjerppe från Libelits betecknas som "gamla korkedunder" (?). Ibland har dock förmildrande omständigheter anförts såsom i fråga om flickorna Tötterman från Esbo: "gamla, men beskedliga och intressanta i sällskap".

För några tärnor har 1835 även hälsotillståndet noterats, om Minette Gyllenberg sålunda "ser bra ut men har lungdot" och om Alexandra Martinau att hon är "blomman på sjuksängen". I följande upplaga konstateras om Olga Kiuru från S:t Michel "Har en evig snufva", medan Emelie Lindfors karakteriseras med "oskuldsfull, bleksjukan" och Ida Tammelander var "vacker, attackerad af bröstsjukdomar". Bland 1894 års tärnor fick Anna Hintze en lång karakteristik som även tog upp hennes hälsotillstånd: "pretentiös. dansar bra. mörkl. hjärtfel. skräflar", medan Borgås "rosenknopp" Aina Tammelander konstaterades ha ärftlig lungdot.

Utöver ståndsmässighet och ålder spelade givetvis en tärnas förmögensförhållanden en roll, vilket bl.a. framgår av att förkortningslistan 1894–1898 upptar två förkortningar för förekomsten av pengar och en för avsaknaden (s. 277). Bland 1835 års tärnor uppmärksammades flera för sina företräden i detta avseende. De fyra flickorna Aspegrén från Pälkäne betecknas som "rika flickor", liksom flickorna Jägerskiöld från Kimito och Sjöfax. Döttrar från handelshuset i Uleåborg var eftersträvandvärda, Frederique Engman var "rik och vacker", Sophie Franzén "rik, något att fika efter", men egendom i jord var heller inte att förakta, om Berhardine Stackelberg konstateras sålunda "22 år, äger Walkiala gård".²¹ Rikedom kunde uppväga mindre tilltalande egenskaper; Sophie Ehrnrooth från Pernå var sålunda "tillgjord, rik", Sophie Lagerborg "rik 40 år" och Cecilia, Amalia och Gustava Meier från Helsingfors, enligt krönikören kallade Silla, Malla och Pilla, "rika och fula". I 1861 års *Finlands Tärnor* förekommer få uppgifter om förmögenhet, men om Emilia Melart från Fredrikshamn konstateras "ganska hyglig och artig, dessutom mera rik", men en annan hand har tillfogat att hon gift sig med pedagogikprofessorn Z. Cleve. Medan de tidigare upplagorna endast nämner rikedom, finns det i de senare utöver förkortningarna för samma ändamål ytterligare anteckningar som närmast måste ses som varningar, t.ex. bland 1894 års tärnor "treflig i samtal präktig fattig" (Atala Backlund), "g treflig fattig" (Naima Björkman) eller "mycket fattig" (Agnes Blomqvist).

²¹ Dorotea Ottiliana Lovisa Berhardina Stackelberg (1813–1861) ägde Valkeala gård och dog ogift.

Orloff och Katarina II

In hora på tronen

Respektlöshet inför kejsarhuset, eller ångest inför kvinnoemancipationen och fördömande av kvinnor i männens sfär? Teckning av Carl Calonius 1890, KrA PK 1008:22.

Under 1800-talets sista decennier sökte sig också över- och medelklassens kvinnor ut i förvärvslivet och på arbetsmarknaden samt skaffade sig utbildning. För flera tärnor finns antecknat att de är studenter, t.ex. 1894 "d.v. p.p. skr. ganska söt student" (Vera Heinberger), för några åter att de är yrkesverksamma: "d.b. [dansar bra] huslig ∞ [blir bra gumma]. sitter på bank. förlofvad" (Maria Hartling) eller "gl [glad]. g [mullig] t² tt² [kokett] trefl. i pl.d.b.[dansar bra] sitter på banken. svärm.ö." (Helmi Knap). Tydligen var yrkesverksamhet inte något större minus i kadetternas ögon såsom bl.a. framgår av karakteristiken av Ida Ryselin "ns [finnes (pengar)] lång lifl. lärarinna. tycker om skoj".

Däremot var kadetterna knappast intagna av emanciperade flickor; åtminstone har två 1894 åsatts denna stämpel. Den blivande doktorn

i kemi Signe Malmberg betecknades som "ntt [nätt] ff [fiffig] emancip." medan Vera Rancken var "gl. [glad] emancip. ig [näbbig] fet". Starkare uttryck användes om Sivi Langolainen: "skrinner bra tt. [kokett] elak näbbig. blåstrumpa." Det var knappast smickrande då Edith Alopaeus konstaterades vara "öfverlärd", medan man om den femtonåriga penningförsedda Inga Borenius konstaterade att hennes ansikte var kvadratrotten ur ful, men att hon annars var "fix flicka med ett hufvud som en rakknif" Någon rekommendation var det knappast heller då man om Sigrid Ahrenberg, som var lång, hade fint hår och fördelaktigt utseende, konstaterade att hon var vegetarian.

I 1835 års *Finlands Tärnor* finns en blandning av romantiska och grovkorniga omdömen. En av författarna var särskilt fallen för små romantiska dikter, av vilka en del på franska, och sentenser på latin. Några visar en brådmogen, måhända något tillkämpad, levnadsvi-
dom om "kvinnans väsen":

Mina Sucksdorff

Skön är Du o Hoppets gudinna
men du är ju – en quinna

Gustafva Tavaststjerna

Ni kan ej mot naturen strida
Det är Gud nås er svaga sida

Några glosor ur latinundervisningen kom också till användning 1835 såsom "amor omnia vincit" (Amalia och Mina Dalin, Kivinebb) och "veni, vidi, vici" (Thilda Nordenstolpe, Borgå). Liknelserna är ofta högstämnda som då Ida Charpentier och Mathilda Grundelstjerna är sköna "som morgonstjernen". Henriette Gylling och Selma Hansson är "En ung och nykrönt drottning lik", medan mera tvetydigt om endera av systrarna Sophie och Johanna Collan konstateras "skön som Edens först bedragna quinna". En likartad biblisk terminologi är det synbarligen fråga om då Sophie Cassel betecknas som "en af ormens pigor".

I allmänhet går poemen dock i den höviska stilen såsom följande exempel visar:

Amalia Ammond

Qu'il est doux, de voir une belle
De l'adorer d'une amitié fidelle

Marie Bruun	Mit einem schönen Reverenz Gelangt man bald zu Audienz
Emilia Dannenberg	Ack för en enda ton av ditt klaver jag alla vårens fogla sånger ger
Emilia Ekebon	Förtjusande som drömmens korta villa Då hjerta tycks mot hjerta slå så stilla
Marie Kruskopf	Ack din bild är så mild
Anette Lilius	Rosorna som blomstra på hennes kind De falla ej för höstens kulna vind
Sophie Lilius	Af dig har man mycket att hoppas Likt blomman om våren, som knoppas
Marie Palmquist	Dess hela väsen hjertats godhet andas Och uti ögat själens mildhet blandas
Selma Runeberg	Dess växt liknar poppeln: kring barmen så full så hvit, som alabaster sig gjuter En böljande ljusflod af lockarnas gull Som afundsjuk skatten omsluter
Caroline Sidensnöre	Estimer la vertu c'est toujours ma maxime Voyez vous la raison, pour quoi je vous estime
Marie Standertskjöld	Kärlek på dess läppar myser och trånad utur ögat lyser
Selma Wadenstjerna	Hon kommer förd af oskuld och behagen likså skön som den nya milda dagen

Några poem innehåller allusioner till kulturhistorien såsom då Vivique Mesterton 1835 karakteriseras "Hon är så vänlig, skön och mild/som en Raphaels Englabild". Officersdöttrarna, systrarna Eleonore och Pauline Glansenstjerna karakteriserades med:

Rena såsom etherns lågor
glänsande som Mimers vågor

Systrarna gifte sig med kadetter i kåren, Margareta Sofia Eleonora (1821–1864) med sedermera överstelöjtnanten och guvernören i Vasa K.G.F Wrede (inskr. 1835) och Paulina (1822–1884) med sedermera generallöjtnanten A.K.L. Schulman (inskr. 1832).

Poeten hade även några rader för den synbarligen svårmodiga Nathalia Berg i Kivinebb

När lifvet en glädje dig skänker
På grafvens stillhet Du tänker

Mera svårtolkad är karakteristiken av Marie Korsberg

Du vet ej vad dig hända kan
då du blir gift och får dig man

Bland de positiva omdömena om tärnornas utseende 1835 dominerar uttryck som "ser mycket bra ut", "vacker", "mycket vacker" "nätt flicka", "söt flicka", "intagande", ibland med tillägg som "vacker och söt, den vackraste hy" (Julie Wrede) eller "vacker och coquette" (Evelina Knorring) och "vacker och tillgjord" (Emelie Nasokin). Personligt klingar "liten hjertklämma" om Mina Peron eller "sötunge" om Eugenie Hisinger 1861, nio år senare gift med kadetten R. W. Wrede (inskr. 1858). Samma adjektiv förekommer även senare, men 1894 tillkommer det mera modernt klingande "stilig", men fortfarande förekommer traditionella epitet som "en krona bland flickor" (Celi Jansson). "Nätt" förekommer likaså genomgående, ibland med emfas såsom då Adga Elmén 1894 betecknas som nätt i kvadrat och en annan hand ytterligare tillagt "sablars nätt".

I 1835 års *Finlands Tärnor* är omdömena om flickornas kroppsliga företräden rätt få. Lisette Bejroth och Elvina Kålman betecknas båda som "välväxt", medan om Angelique Martinau konstateras "vacker, behöfver ingen stoppning". Kadetternas skönhetsideal gynnade tydligen i allmänhet dock mera sylfidiska former såsom 1835 "mycket smal och vacker" om Emelie Baumgarten, som på ett annat ställe betecknas som "den vackraste i Heinola, nätt". Mera frodiga flickor drog på sig mördande kommentarer av typen "fet och rund som en valnöt" (Agatha Aschan), "feta flunsor" (flickorna Cygnaeus), "feta gurkor" (flickorna Hulkovius) och "fet och ful" (Marie Kohl) samt "godt hull" (Esther Solin 1895), medan det är svårt att veta om beteckningen "mycket stadig" om Aurore Reuterskjöld 1835 syftade på utseendet eller karaktären.

Kadetternas vitsord i kåren spelade en stor roll för deras framtida karriär, särskilt eftertraktat var att "komma ut med gardesrättigheter", d.v.s. utexamineras till gardet. Det var kanske därför bara naturligt att kadetterna i 1861 års *Finlands Tärnor* började använda såväl vitsordsskala som beteckningen "gardes" för de yppersta tärnorna. Uppburna skönheter som Zuleima Snäckenström från Borgå får karakteristiker som "Så gardes att man stoppar 11+", medan Nathalia von Blom betecknas som "mullig, . . . gardes 11". På Helena Wrede ställdes åter förväntningar: "oskyldig, bra, lofvande med tiden gardes 11". Ett flertal flickor uppges ha gardesbröst eller gardesben, egenskaper som sedan på 1890-talet hade egna förkortningar (se s. 277). Av de utdimitterade kadetterna dimitterades 1812–1889 drygt 27%, på 1860- och 1870-talen betydligt fler, till trupp med gardes värdighet.²² Kadetterna var dock inte redo att tillerkänna en lika stor del av tärnorna i någon av upplagorna bedömningen "gardes", vare sig som helhet eller för enskilda kroppsdelar. I 1861 års *Finlands Tärnor* är kommentarerna om figur relativt fåtaliga, men t.ex. Flora Boucht betecknas som "välskapad, schantil nuna" och Marie Forstén som "loffkig från hinten betraktad". För välväxt användes 1861 ett av de få ryska orden i *Finlands Tärnor* om Julie Rjazefsky: "Strojnaja, så bra, gardes lär . . . nunan såder".

Kadetterna gjorde stora ansträngningar att verka kritiska, världsvana och blaserade samt att kontrastera lilla Fredrikshamn med dess knappt tre tusen invånare mot stora Petersburg; ett fingerat brev 1870 gjorde sålunda narr av de yngre kadetternas förälskelser:

Ett som är mycket karakterisande för kadetterna, som isynnerhet visar hur de blifvit uppexercerade är att, vissa damer slå de alltid för och det hör till goda ton att alltid en viss tid vara kär i några damer, uti hvilka deras föregående kamrater och hafva varit kära. Så t.ex. är här en af stadens damer, om hvilken man snart kan säga "passée", som varit och ännu är kadetternas ideal, men man kan ungefär bedöma denna dams behag, som så kan väcka kadetternas förtjusning efter det, så snart de hunnit blifva officerare och väl varit i Petersburg, de vanligtvis yttra, "nå, icke är hon så särdeles".²³

I denna anda bevärdigade 1835 en del av flickorna med tillkämpat

²² Enckell, *Finska Kadettkåren 1812–1887*, s. 103. Gripenberg, s. 166–167.

²³ *Lysmasken* 5/20.3.1870, KrA PK 1008:3.

blaserade omdömen som "passablement", "ziemlich", "mediocres", medan man ibland konstaterade "hvar och en kan döma efter godtfinnande" (Selma Aléen) eller "Tycke och smak äro olika" (Caroline Melart). Om flickorna Durchman rådde tydligen även en viss oenighet eftersom en handstil skrivit "icke fula" och en annan tillagt "(något ändock)". En del av de negativa omdömena uttalades dock med emfas såsom "mycket fula, lingonfärgade" (flickorna Saxén). Arkitekt-dottern Emelie Engel betecknades som "missfoster", medan man om Betty Bassi endast konstaterar att hon var "blondine". Kadetternas uppfattning om också fula kvinnors bestämmelse framkommer måhända i fråga om Mina Åberg från Lovisa: "liten, sned, ful, men får troligen man ändå".

Samma blaserade och överlägsna kommentarer förekommer senare, 1861 t.ex. "mera glad, hyglig, ingenting särdeles" (Alexandra Forsskåhl), "hör till den gyllene medelmåttan" (Betty Hoffström och Anna Malmborg), "ganska hyglig i allmänhet ingenting i synnerhet" (Nathalia Norring), "goda anlag till passabelt fruntimmer" (Ines von Schantz). Liknande förekom även i upplagorna från 1890-talet, t.ex. "ing att hurra på" (Jenny Krakan). I 1894–1898 års upplaga förekom en förkortning för "går an". I senare upplagor förekommer även uppgiften "deklinerat", vilket 1895 om den "näbbiga" Emmi Stenbäck fått formen "har deklinerat torde snart börja konjugera".

Ett intressant drag är att medan de kadetter som utarbetade 1835 års *Finlands Tärnor* inte fäste särskild uppmärksamhet vid byst och figur i allmänhet, finns det många kommentarer om ögon, mun och hår. Elise Bergensträhle hade "mycket vackra ögon", Marie Ladau "milda ögon" och Natalia Lampa "vackra ögon som Chrestall", medan Henriette Norring hade "fula ögon". Sophie Willebrand var "vacker, men skefvar", medan flickorna Björkstén konstaterades vara "glosögda, harögda etc." och Fredrique Bodén "skefvar, har alla möjliga fel". Beundran framkommer i konstaterandet 1894 att Venny Dahl hade "blå ögon med hvilka hon manövrerar synnerligen skickligt". Två flickor hade 1835 "söt mun", medan någon konnässör om Sophie Strömborg konstaterade att hon var "vacker, men har något tjocka läppar". Augusta Tavaststjerna konstaterades vara "vacker – castagnebrunt hår".

Rött hår och fräknar noterades, men det är inte helt klart om de

räknades som tillgångar eller ej såsom framgår av kommentaren om Amanda Grönlund från Helsingfors 1835 "rödt hår, fräcknig, döm ej hunden efter håren". 1894 fick Aina Andelin åter karakteristiken "rödhårig ser dock bra ut". Om Anette Hirn konstateras 1835 att hon har "det vackraste hår", vartill en mera plump fantasi och annan handstil tillagt "(hvar?)".

Förteckningarna innehåller också en del karakteristiker som knappast kan kallas för honetta ens enligt kadetternas egen uppfattning (jfr s. 286). Även om Fredrikshamnsflickorna var få och speciellt dyrkade, är det klart att flickorna från kårens omedelbara omgivning också drabbades av en del av de mera kritiska, ibland mördande, omdömena helt enkelt för att de ägnades mer uppmärksamhet och kadetterna visste mer om dem, bl.a. genom balerna som samlade flickor även från den omgivande landsbygden. En korrespondent i kamratskapets handskrivna tidning fann det bl.a. motiverat att be om ursäkt för att han använt uttrycket "det täcka könet" om Fredrikshamns fruntimmer.²⁴ Ett rått omdöme avgavs i 1835 års *Finlands Tärnor* om Marie Blom från Fredrikshamn, som alltså bör ha varit känd för kadetterna: "gammal satans käring, håller Pension". Pensionen var en föregångare till stadens privata svenska flickskolas pensionat som var ett ämne för spekulationer bland kadetterna.²⁵

Med tanke på den lilla krets tärnorna omfattade kan en del av de mindre honetta epiteten kanske ses som utslag av en personlig eller kollektiv rancun. I det senare fallet kan det t.ex. gälla tärnans inställning till uniformerade män såsom ifråga om Gustafva De la Chapelle 1835 "vacker flicka (i hög grad hatande militairer)". Kategorin "militärhatare" fick sin egen förkortning (mk) i *Finlands Tärnor* 1894–1898, men även motsatsen (s. 277) noterades såsom om Esther Ekblom 1894: "svärmar för unif. brillor dålig strojka. fördel uts. trefl. III [lillgammalt] it."

Av kadetterna utdimitterades under en femtedel till artilleriet och man bör kanske inte räkna med att ynglingarnas förmåga att riktigt

²⁴ *Lysmasken* 2/13.2.1870, KrA PK 1008:3. Meurman, s. 159–160.

²⁵ T.ex. Bruno Jalander, 'Amor vis à vis F:hamns pension' i "Kadettvisor", KrA PK 1008:22.

Epitet i Finlands Tärnor 1835 och 1861

1835

Henriette Beckman	17 år (är och förblir)
Johanna Bjugg	Luktat af Apothek
Jeanette Brakel	likar en påklädd Ladugårdspiga
Caroline & Sophie De Besche	Borde värfvas till Dragoner
Louise Döbler	yrhätta (k saknar tapp, ty hon läker)
Frederique Elfving	Kleopatra genannt
Antoinette Forsius	tillgjord markatta (borde komma på spinnhuset)
Marie Furuhjelm	kolsvarta tänder
Seraphine Gratschoff	pissväska
Olga Henning	Åger alla Fruntimmer svagheter i sin inskräncktare bemärkelse
Chatrine Herkupé	super som en kaja
Jeanette Hjärne	gift (brukade förut vaxljus)
Cathrine Ignatius	skorrar som en papegoja
Lovisa & Lisette Krogerus	Riktiga Kameler
Alexandra Krogius	En schäpa gås
Sophie Kirilin	babianinna
Sophie Lamoni	liknar en Purrhöna
Louise Langenskiöld	die glühende Sapho
Sophie Langenskiöld	smått tassig
Marie Ljangman	Dromedaire med en Puckel
Heloise Möllersvärd	kåt och giftsjuk
Fredrique Ridderström	starkt fruntimmer!!
Sophie Widén	Xantippe II
Justhen von Zanzen	vindögd och sur

1861

Augusta Bergbom	ett snällt kräk
Augusta Boje	Ättiks-fabriks såkallad tillfölje af sin butterhet
Hedvig, Olga o. Ninda Forstén	ganska ohygliga groschor
Betty Krogius	En ohyglig Skräfveltaska
Ida Lindeqvist	rekommenderas till hushållerska
Alice Lindeman	Ser ut som S. i mars mån
Nathalia Martinau	Går med spattlockar, koketterar ohygligt
Marie Martinau	En ryslig nuna, mera beskedlig
Emma von Schoultz	litet vriden
Alina Stenius	Det yttre liknar en snippa-tossa
Dicta Stenius	värsta nunan i Kuopio

beräkna den ballistiska banan för Amors projektiler var alltför hög. När man granskar kadetternas giftermål framgår nämligen av de publicerade matriklarna att mycket få gifte sig med flickor i den upplaga av *Finlands Tärnor* som utarbetades då de var kadetter: 7 av de kadetter som inskrevs 1829–1835 och 12–16 av dem som inskrevs 1855–1861 (på grund av oklara namnangivelser kan det exakta antalet ej fastställas). Detta motsvarar omkring en tiondedel (8–14%) av de kadetter för vilka säkra uppgifter föreligger. Förklaringen finns i kadetternas livlopp. Mellan en tredjedel och fjärdel dog unga eller förblev ogifta, medan långt över hälften gifte sig med flickor som inte fanns bland "deras" *Finland Tärnor*. En förklaring är att en stor del kommenderades till Ryssland och gifte sig där med ryskor, polskor, baltyskor, d.v.s. med de "främmande kvinnor" som enligt Meurman rövade tärnornas "rättmätiga egendom" (s. 264).

En annan förklaring är att en nyutexaminerad fänrik eller underlöjtnant inte kunde tänka på giftermål. När detta blev aktuellt, d.v.s. ekonomiskt möjligt, gifte han sig ofta med en kvinna som var betydligt yngre än han själv.²⁶ En del av kadetterna gifte sig med kvinnor som ännu inte var födda då deras kurskamrater utarbetade deras kadettgenerations *Finlands Tärnor*. De gifte sig ibland med kvinnor ur släkter som förekom i förteckningen, men med företrädare för yngre generationer. *Finlands Tärnor* var alltså uttryck för ett svärmeri för mer eller mindre jämnåriga, men ett svärmeri som sällan resulterade i äktenskap.

På en närmare kännedom om tärnorna tyder också att flickan Forskamph betecknades som "allmänt kurtiserad" och Lisette Scharp "vill besegra alla karlar". En mera personlig bekantskap och kanske besvikelse avspeglas i några karakteristiker där den okände diktaren tolkar känslor och tar fasta på damens känslökyla eller ombytlighet

Marie Perander

Blott den är säll som aldrig varit kär
hvars öga blindt hvars öga iskallt är

Sophie Scheffer

Du för din brutna tro skall detta straffet få
Bland öfverblifna bref på Chartan evigt stå

²⁶ Jfr Wirilander, s. 227.

Lisette Sokoloff	och hon lyder hvarje bud af en flyktig kärleks Gud
Louise Strömberg	Hon dömmar hårdt om andras fel men har dock flera på sin del
Amalia Wahlberg	Skön är du det vet alla men de sköna äro kalla

En mera föraktfull behandling fick flickorna Wallensträhle som flyttade till Sverige, om Charlotte konstaterades "saknar icke mannen" och om Minette "saknas ej av mannen". Den förra gifte sig med ett kommerseråd, medan den senare dog ogift.

Tärnornas karaktärssegenskaper kalfatrades också. Emelie Hipping och Julie Hartman fick epitetet "fiffig", medan Emelie Forselles och Alexandra Ricksten kallades "spak som ett lam". Bland positiva epitet kan nämnas "pigg", "hygglig" och "munter", medan Elise Sucksdorff uppgavs ha "ett mycket godt sätt" och Emilia Simberg vara "sjelfva godheten". Louise Jägerhorn uppgavs vara anspråkslös, men den plumpare handstilen har tillagt "(betvifvlas)".

Kadetterna förefaller att ha förhållit sig kritiskt till olika slag av flärd samt ansett att kvinnan borde veta sin plats, vilket 1835 framkommer i negativa epitet som "behagsjuk", "coquette", "impertinentte", "slamsig", "fjeskig", "tillgjord", "egenkär", "fåfång" (jfr även s. 286). Om flickorna Brummer från Lovisa och Sophie Munck uppgavs med uppenbart ogillande "tycker om att spöka ut sig".

En likartad antipati mot flärd och tillgjordhet finns i 1861 års förteckning, måhända avspeglar detta ibland en reaktion inför svårigheter i kurtisen. I vilket fall som helst är fördömandet av tillgjordhet och koketteri starkt: "Mera vacker fjesad således alldeles bortskämd" (Mathilda Majander), "Kokett stycke, förresten just ingenting" (Mathilda Martinau), "Mammas pia, litet kokett, vacker" (Linda Sirén), "passabel nuna, impertinent, egenkär" (Mimmi Boije), "gardes flicka, men koket och le" (Alma Brandt) och "otäcka, impertinent, nuna" (Fanny Gulin). På samma sätt fördöms 1894 "högmödig" (flickorna Hammaren), "sipp" (Fanny Hendunen), "blasé, viktig" (Olga Hag) eller "tror sig vara satirisk" (Sascha Baner).

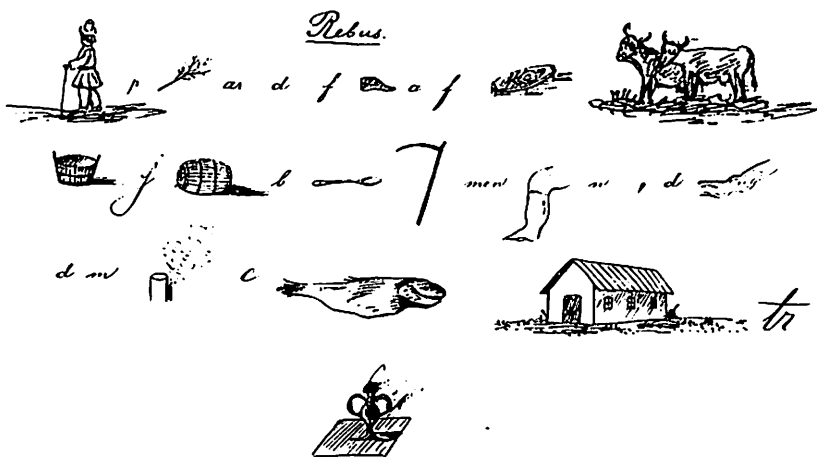
Lätt kritiska förefaller också omdömen år 1861 som "oskulden

sjelf" (Hedvig Aschan) eller "Så oskuldsfull att man kan bli galen. 8" (Linda Neovius). Det förefaller som om kadetternas ideal skulle ha gått i riktning mot mera glada och hurtiga flickor, såsom "mycket glad och treflig, men halt" (Ida Fröberg), "gardesflicka mera rask" (Constance Ruth), "mera ogenerad, mullig, loffkig, bra" (Aline An-tell) eller "bra, vacker, emellanåt utan krinolin" (Fanny Bygdén). I 1894 års *Finlands Tärnor* konstaterades åter om Ellen Lessing att hon var söt och hade gardesben, men var "för blyg att visa dem", medan Ester Hersey tydligen gillande betecknas som "trefl. tycker om äf-ventyr".

Hur man skall tolka omdömen i 1861 års *Finlands Tärnor* som "Dagdrifverska" (Mimmi Bergh) och "litet ekivåk, . ." (Mimmi Calo-nius) är inte omedelbart klart, medan ogillandet av Elisabeth Lager-vall, "otaliga gånger förlofvad, squallertaska", är uppenbart.

En viss varning tycker man sig kunna läsa in i konstnerandet (1835) att Sophia af Lefrén var herrnhutare. Bland 1861 års tärnor konstate-ras även om Rosa Karstén att hon var pietist och om Hulda de Pont att hon var "sträng pietist". Bland 1894 års tärnor fanns en varning för Marie Gripenberg, "ser bra ut relig.", medan Getrud Krook beteck-nades som "ett vandr. bönehus, som ej ser dum ut. g. [mullig]".

Bland egenskaperna bör man också räkna in artistisk eller motsva-rande förmåga. Bland 1835 års tärnor nämns sång, musik och dans. Aline Bremer och Mathilda Knorring spelade bra piano forte, medan Charlotte Nyberg spelade väl cittra och Henriette Reicher sjöng väl. De största lovorden fick dock Jeanette von Schantz: "Hon blir odöd-lig genom sång/Får på sin graf en vård en gång". År 1894 konstatera-des om Sigrid Brunou, inte bara att hon var nått och hade vackra ögon, utan även att hon var musikalisk och målarinna. Dans var gi-vetvis viktig, om flickorna Grönlund från Björneborg sägs 1835 "vackra, dansa bra", om Clara Hemanus från Kimito "valsar bra (godt karltycke)". Kadetterna satte alltså värde på förmåga att umgås, men alltför stor talförhet var synbarligen enligt dem inte lämplig för en kvinna. "Pratsam" fick en särskild förkortning i 1890-talets *Fin-lands Tärnor*. Om Maja Poppius konstaterades 1894 "prällar", me-dan motsvarande fel tydligen var den enda skönhetsfläcken hos Al-fild Miller: "stora bruna ögon trubbnäsa det hela gör att förd. in-tryck. brilj växt. d. gudoml. pratar 8 stugor fulla."

Kadettumor rörande det motsatta könet ur kamratskapets handskrivna tidning *Yh-teys* 6/21.9.1863. "Upplösningen" av rebusen offentliggjordes i följande nummer: "Man prisar de flesta flickor såsom beskedliga, men hvadan komma då de många elaka hustrurna."

Kadetternas förkärlek för mera hurtiga flickor kommer 1894 till synes i ett flertal kommentarer om att flickorna "sportar", ibland med specificering såsom "simmar bra" (Ida Ahrenberg), "skrinner bra" (bl.a. Esletta Tigerstedt), medan Lullu Vegelius fick en mera motstridig karakteristik "ntt [nätt] v:v [välväxt] gymn. skidar br. trefl. benrangel". Ritt var en sport som kadetterna förstod att uppskatta; om den tolvåriga Olga Sinebrychoff, vars notering om förekomst av pengar upphöjts till tredje potens, konstateras "tycker om att rida gränsl", medan Sanny Lagerström hade många företrädere: "ntt [nätt] husl. gymnast. sjunger trefl. tager fast en skenande hingst. v.v. [välväxt] älsklig v.ö. [vackra ögon]". Det fanns tydligen en gräns som sportig frimodighet inte fick överskrida, åtminstone kritiserades Hella Brofeldt förutom för att vara ful, mullig och dum för att ha "pojkkaktiga fasoner".

Parallellt med uppskattningen av hurtighet och sport förekommer på 1890-talet en uppskattning av husliga dygder. "Huslig", "präktig" och "blir bra gumma" har egna förkortningar 1894–1898 och samma

adjektiv förekommer ofta för 1894 års tärnor, t.ex. "V.v. [välväxt] behaglig. präktig förståndig huslig" (Agda Ekholm) eller "v. [vacker] romersk näsa bl. ögon nätt mun. husl. präkt." (Hanna Grönblad).

Ett annat adjektiv som fick egen förkortning och förekommer i uppskattande sammanhang 1894 är "treflig", t.ex. i den mångfasetterade karakteristiken av Ingrid Idestam "ns [finnes (pengar)]. v [vacker]. mörkl. lifl. trefl. ff [fiffig]. trind och rödbrusig" eller av den synbarligen blyga Esther Juvelius "ntt [nätt ?] v.v. [välväxt] trefl. när man blir närm. bek. d.b. [dansar bra]".

I de tidigare upplagorna av *Finlands Tärnor* förekommer några beteckningar som är svårtolkade. I 1835 gäller detta de något överraskande allusionerna till världsomsegling. Om ett drygt tiotal av tärnorna uppges t.ex. "2 a 3 gånger passeradt linien" (Aurora Amnorrin), "fan till ful, 2 gånger öfver equatorn" (Jeanette Aminoff), "Equatorsfarare" (flickorna Granstedt), "fjeskig på det högsta (passerat equatorn)" (Charlotta Dreyer) eller enbart "passerat linien" t.ex. Anette Grotenfelt). En del anteckningar syftar samtidigt även på ålder, t.ex. "40 år, således undergått hönsdöpnigen" (Sophie Blom), "passerat Linien för 50 år sedan" (Charlotte Boije), "20 år sedan passerat Linien" (Eriq Leijonhufvud) och "39 år passeradt 3 gånger linjen" (Lotta Munck). De flesta, eventuellt samtliga, dessa anteckningar är av den handstil som står för de plumpaste epiteten och förefaller att vara senare tillägg; eventuellt representerar anteckningarna en egen kod.

Linjedopet vid passerandet av ekvatorn är känt sedan 1500-talet som en initiationsrit för långfärdsseglare; motsvarande dop har förekommit också på nordligare breddgrader. Att "hönsa" d.v.s. traktera den övriga besättningen med brännvin vid motsvarande tillfällen är också känt sedan 1700-talet.²⁷ Hur detta skall förstås i samband med tärnorna är svårt att veta; den fysiska initiation som består i deflore-

²⁷ Henning Henningsen, *Crossing the Equator. Sailors' Baptism and Other Initiation Rites*, Copenhagen 1961. Henningsen nämner att det var ovanligt med initiationsriter för kvinnor; ombord på ett skepp kunde de dock underkastas en del av dopceremonierna och t.ex. förmås att bekänna om de var jungfrur (s. 70, 287).

ring kan ju inte ske flere gånger och ändrat civilstånd har åter betecknats med "förlovad" resp. "gift".

I 1861 års *Finlands Tärnor* förekommer åter för ett drygt tjugotal flickor uttrycket "parais pajka" eller "parras paika", som uppenbart är uppskattande och vars finska språkdräkt skall sättas i samband med den fennofilen som förekom i kåren i mitten av seklet och bl.a. gav kamratskapets handskrivna tidning namnet *Toivo* 1857 och *Yh-teys* 1863.²⁸ Ett tiotal flickor har fått benämningen "K", medan drygt trettio försetts med två svarta punkter. Eventuellt ger karakteristiken av systrarna Naima och Alma von Born en ledtråd: "varit i Stockholm, erhållit k, ganska bra".

Finlands Tärnor ger en bild av kadetternas självuppfattning, deras hederskodex och inte minst deras mans- och kvinnouppfattning. Inom forskningen har man på senare tid diskuterat den manlighetsuppfattning och mansroll som dominerat vårt sekel och som ofta betecknas som "traditionell", men som i ett längre perspektiv ter sig som en 1800-talsskapelse, ett resultat av kapitalismen, lönearbetet, värnplikten, skolsystemet och idrotten. Forskningen har också ifrågasatt hela begreppet roll och snarast betonat att uppfattningar om manligt-kvinnligt är kulturellt betingade och att t.ex. manlighet och maskulinitet varierar över tid och i olika kulturer. Vid en bestämd tidpunkt och inom en bestämd kultur kan man dock urskilja en "hegemonisk maskulinitet", som inte är statisk, men som sätter sin prägel på kulturen, inklusive underordnar de män som inte har just denna variant av maskulinitet. Uppfattad på detta sätt blir maskuliniteten en fråga om att studera hela genusystemet som ett system av sociala relationer.²⁹

Under 1800-talet och särskilt dess sista decennier framväxte en ny form av aggressiv manlighet, särskilt inom medelklassen. Under denna period markerades manlighet starkare än tidigare, rent av till en

²⁸ Jfr Gripenberg, s. 285–292.

²⁹ T.ex. Don Kulick (red.), *Från kön till genus. Kvinnligt och manligt i ett kulturellt perspektiv*, Borås 1987. Margot Bengtsson och Jonas Frykman, *Om maskulinitet. Mannen som forskningsobjekt*, Delegationen för jämställdhetsforskning, rapport 11, Stockholm 1987.

kult av manlighet. I den anglosaxiska världen utvecklades idealet till "muscular Christianity" där musklerna i form av neo-spartansk virilitet manifesterad i stoicism, uthållighet och lagspelssetiken sådan den blomstrade i public schools alltmer höll på att ta överhanden. Under en relativt kort tid etablerades den nya manligheten som en moralkod och ett socialt imperativ. Den motsvarades av en strikt gränsdragning mellan manligt och kvinnligt, ett starkt avvisande av homosexualitet och en kvinnouppfattning som betonade docilitet, underordning och anknytning till hemmet. Som den nya mansuppfattningens idealbilder eller symboler framför Kiselberg å ena sidan Benjamin Franklin, som representerade känslans totala underordnande under förnuftet, och å andra sidan Jack Londons instinktstyrda romangestalter. Som ett förmedlande led framträder Baden-Powells scout rörelse.³⁰

Den nya mansrollen tog fasta på en del gamla element, men andra lämnades åt sidan, såsom t.ex. 1600-,1700- och delvis ännu 1800-talets höviska adliga kultur. Den honette och eleganta hovmannens repertoar omfattade förvisso också en krävande kroppskultur i form av ritt, fäktning och dans och var genomträngd av aristokratin traditionella hederskodex, på ett tillspetsat sätt uttryckt i duellen.³¹ Den hade dock få anknytningspunkter till det Benjamin Franklin eller Jack London representerade.

I ljuset av det ovan sagda framträder Finska kadettkåren och *Finlands Tärnor* som huvudsakligen traditionellt aristokratiska. Tävlingsidrotten, särskilt lagspelen, som vid denna tid spelade en central roll vid brittiska och amerikanska militärakademier, vann inget insteg och

³⁰ Se uppsatserna i J. A. Mangan och James Walvin (eds.), *Manliness and morality. Middle-class masculinity in Britain and America 1800–1940*, Manchester 1987 och i *Ord och Bilds* temanummer 2–3/1980 samt Steffen Kiselberg, *To og et halvt kapitel af maendenes historie. En moralsk-sociologisk studie i den traditionelle manderolle*, København 1979. Betr. idrottens roll, jfr Hans Bonde, 'En stålsæet karakter i et hærdet legeme', *Nord-Nytt* 28 (1986), s. 7–26 och 'Den hurtige mand. Mansideal i den tidlige danske sportsbevaegelse', (*Dansk Historisk Tidsskrift* 1988, s. 18–60.

³¹ V. G. Kiernan, *The Duel in European History. Honour and the Reign of Aristocracy*, Oxford 1989.

kårens sista direktor betraktade tävlingsidrott som osund och läsning av detektiv- o.a. romaner som ännu värre. Den kroppskultur som förekom vid kåren bestod snarast av adliga exercitier och traditionella lekar.

Kårens starka esprit de corps byggde förutom på elevmaterialets sociala homogenitet, på den traditionella militära hederskodex som gällde. Den formulerades ofta högstämt såsom att den som inträdde i kamratskapet pålades "plikten, hederskänslans och ridderlighetens band", men man behöver inte tvivla på att den var omfattad och internaliserad. Kroppslig bestraffning utdelades sålunda endast av kamrater. Slagsmål med knytnävar var inom kåren traditionellt stämplade som "vanhederliga"; tvister mellan militärer kunde endast slitas med vapen i hand.³²

Finlands Tärnor sammanställdes av gossar och ynglingar i de övre tonåren. Trots att omdömena är många är det svårt att ur dem analysera fram en klar och entydig kvinnouppfattning eftersom det är uppenbart att en mängd kadetter bidragit till slutresultatet. Förteckningarna har dessutom i flera fall förts av olika kadetter under en längre tid. Grundinställningen varierar från kvinnodyrkan till plumpheter.

I synnerhet i de äldre upplagorna, fr.a. i 1835 års *Finlands Tärnor* överväger en hövisk och svärmisk inställning, ett förhållningssätt med rötter i riddaridealet. Allmänt taget torde kvinnobilden i *Finland Tärnor* svara mot traditionella kvinnoideal inom de stånd ur vilka kadetterna utgått. En avspeglning av relationerna mellan könen är redan det faktum att skapelsens herrar avger sina olympiska omdömen. Likaså ter det sig självklart att kvinnans bestämelse var att bli gift och att det var mannens/kadettens sak att välja partner enligt kvinnans ståndsmässighet, hälsa och tillgångar.

Kadetterna svärmade för i stort sett jämnåriga flickor, men gifte sig i genomsnitt med betydligt yngre. Äldre kvinnor fick närmast föraktfulla kommentarer. Skönhet var ett viktigt kriterium, men kvinnans sociala begåvning, hennes karaktärsegenskaper och kunskaper i sång, musik och dans uppmärksammades också. Tärnornas dygder

³² Enckell, *Finska Kadettkåren. 1812–1887*, s. 45. Gripenberg, s. 148, 158, 180–181, 310–311. Meurman, s. 150.

Främärks - språket

I. Upp till höger

- 1). Upprikt: Skänk mig en vänskap
- 2). på tvärsen: Älskar du mig
- 3). upp och ned: Skrif ej mer.
- 4). på sned: Skrif genast.

II. Upp till vänster.

- 1). jag älskar dig
- 2). Mitt hjärta tillhör en annan
- 3). Förlåt min älskade
- 4). Bränn upp mina brev

III. Ned till höger

- 1). Den kärleken gör mig lycklig.
- 2). Var försiktig man ges allt.
- 3). Kan ej smottiga ut begärning
- 4). Hurra skola vi träffas.

IV. Ned till vänster

- 1). trohet skall få sin lön
- 2). lämna mig i fred i min smärta
- 3). Du har besattit alla profingrar
- 4). Beaktar tid och ställe.

Kadettkåren utgjorde Finlands enda internatskola av betydelse, men där förekom teckenspråk som sannolikt redan då, men åtminstone senare varit gångbara också i andra skolor såsom särskilda tolkningar av placeringen av främärken på brev; ur 1895 års Finlands Tärnor.

bedömdes likaså; parallellt med en svärmisk, trånande och dyrkande attityd finns en uppfattning om kvinnan som svag, ombytlig, koketerande och tillgjord.

I de senare upplagorna av *Finlands Tärnor* kan man urskilja vissa förändringar som avspeglar såväl kadetternas mindre aristokratiska bakgrund som nya uppfattningar om förhållandet mellan könen. Grundtonen är en annan, svärmeriet och dikterna har ersatts av en svalare saklighet och mekaniska förkortningar. Även om det också tidigare varit självklart att kvinnans plats var i hemmet förekommer nu en explicit betoning av huslighet och praktighet. Kadetternas inställning till yrkesverksamhet och utbildning för kvinnor förefaller dock att ha varit saklig, även om deras förståelse för emancipation var begränsad, synbarligen med undantag för sporten.

Man bör dock akta sig för att utgå ifrån att de omdömen som fälldes i *Finlands Tärnor* skulle ge en fullständig bild av kadetternas inställning till sexualitet. Kamratskapets stadgar var stränga i fråga om förseelser som osedligt liv, sedliga förvillelser och otukt; på 1890-talet nämndes uttryckligen besök hos publika kvinnor som en straffbar förseelse.³³ På basen av bestraffningsjournalerna förefaller det dock som om andra förseelser, fr.a. att kadetterna "öfverlastat sig med spirituosa", tidigare skulle ha berett "de sju" mycket större problem. Dock tog man allvarligt på saken då det 1828 framkom att Essen secundus "under Permissionstiden i Tavastehus lefvat på en så förtrolig fot med derstädes dåvarande Glädjenympherne, att hans ryckte derigenom hos allmänna opinionen kommit att lida och härigenom äfven kastat en skugga på sina öfrige Camrater i allmänhet".³⁴ Genom att hans uppförande blev känt kränktes alltså kollektivets heder.

Det förefaller som om förhållandena skulle ha ändrat sig i slutet av 1800-talet och kårens direktor klagade över såväl disciplinssvårigheter som ett betydligt stegrat antal fall av veneriska sjukdomar, enligt honom hade smittan yanligen fåtts under ferierna. Kamratskapets straffjournaler innehåller även en mängd fall som visar en annan verklighet än *Finlands Tärnor*, gällande t.ex. att en kadett gått på Esplanaden i Helsingfors med ett illa känt fruntimmer, "haft bufett-

³³ Gripenberg, s. 374, 384, 390, 398.

³⁴ Hemlig Journal 16.5.1828/19, KrA PK 1008:8.

fröken i famnen”, gått med luder i Fredrikshamn, innehaft omoraliska böcker etc.³⁵

För att undersöka Fredrikshamnskadetternas syn på kvinnor, familj, sexualitet och samliv krävs uppenbart ett bredare material än *Finlands Tärnor*, men som företeelse representerar de tjugofem upplagorna ett stycke mans- och ståndshistoria.

³⁵ Enckell, *Finska kadettkåren. 1812–1887*, s. 155 och *Finska kadettkåren 1887–1903*, ms s. 51–52, 60–64, 115, 182–186. Utdrag ur gamla straffjournaler, KrA PK 1008:8.